

Egy XVII. századi rizsmacímke

Ádám Ágnes

Hosszú ideig feküdt „felfedezésre” várva a Régi Nyomtatvány Tár egyik fiókjában egy pergamenborító, amely valószínűleg a fölőspéldányok közül került oda. Megtalálója azért őrizte meg, mert úgy találta, hogy a könyvtest nélküli papírral bélelt borító talán értékes információt tartalmazhat. Ezt feltételezhette, hiszen a középkori kötéstechnikában általánosan elfogadott és alkalmazott eljárás volt régi, elrontott vagy tartalmilag már elavult kódexek vagy nyomtatványok lapjainak segédanyagként való újrafelhasználása. Ennek következtében a könyvrestaurátorok munkájuk során, egy-egy középkori kötet helyreállításakor nagy valószínűséggel rábukkanhatnak olyan leletekre, pergamen- és papírtöredékekre, amelyek egyébként szemmel nem láthatóak vagy csak némi jel, sérülés; gyűrődés, szakadás utal a jelenlétükre. Ebben az esetben a kötéstábla megőrzője valószínűleg felfigyelt arra, hogy az erősítésre és a megvetemedés ellensúlyozására felhasznált merített papír meggyűrődött részeinél írás látható.

A restaurálásra került borító valóban meg-
lepetéssel szolgált. Miután óvatosan szétválasztottam enyhe nedvesítéssel a pergament és a kasírozó anyagot, előkerült egy gazdagon illusztrált fametszetes rizsmacímke. Mint említettem különféle leletek előkerülése nem ritkaság, de egy ilyen nyomtatvány felbukkanása igazán különleges alkalom. Ennek oka a rendeltetése. Mi is a rizsma illetve a rizsmacímke? A rizsma általános kereskedelmi mérték, a papírkészítés átlagos napi normáját is abban határozták meg. A rizsmasúlyt már a 14. században előírták. Az európai papírkészítők ezt a mértékrendszert az araboktól vették át, némileg módosítva a váltószámokat, különbséget téve a nyomó és az írópapírok között, vastagságuk alapján. A papírgyártás utolsó művelete a kiszerezés volt, ekkor hajtották az íveket koncra, vagyis félbe, aztán újra félbe, majd rizsmába (esetenként bálába). Egy konc 24 író-, vagy 25 írónyomópapírból állt, egy rizsma pedig 20 koncot, azaz 480 író-, illetve 500 írónyomópapírt tartalmazott.

„A rizsmázott papír széleit a reszelősajtóban lereszelték, majd áttették a csomagoló-sajtóba (kisebb malmokban a kettő egy volt), és sajtolása után becsomagolták. A rizsma-burokra – nem rendszeresen – ráragasztották a rizsmacímket: a malomra, tulajdonosára vonatkozó, figurális elemekkel (gyakran a vízjel elemével) stílusosan szerkesztett, nyomtatott képecskét.” (Bogdán István: *A magyarországi papíripar története (1530–1900)*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1963. 252. o.)

Ez a nyomtatvány több szempontból is értékes. A rizsmacímkek ritkán maradtak meg a jövő számára, mert a becsomagolt áru szétbontásakor megsérültek, általában letépték és kidobták őket. Előkerülésük meghatározó lehet, újdonság (mint ebben az esetben is), fontos adalékanyagként szolgálhatnak a papírgyártás történetével foglalkozó kutatás számára.

1. kép. Papírtöredék a pergamen borítón restaurálás közben

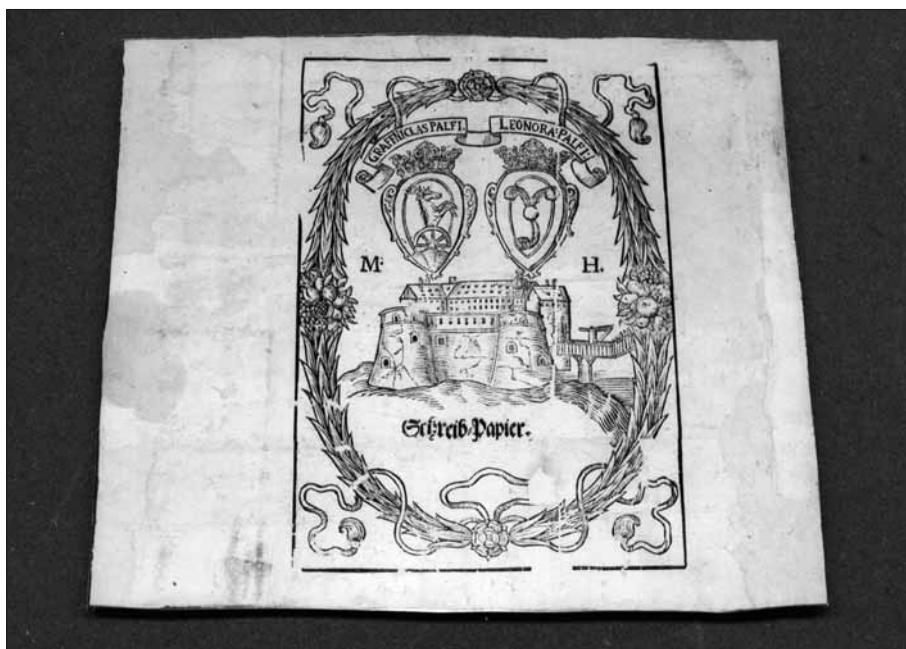
A címke fametszetes nyomással készült, igényesen megtervezett szép darab. Dekoratív növényornamentika, fonat keretezi a stilizált tartalmat. A merített papírban vízzel nem található, de az ábrák összessége sok mondanivalót ad át. A fametszetes technika kiválóan alkalmas az egyszerűen megfogalmazott, képi módon ábrázolt lényeges információk közvetítésére.

A fametszőknek, különösen a könyvnyomtatás elterjedésével mindig is fontos szerep jutott. A rizsmacímkeket (a kártyákat, szentképeket, címerrajzokat stb.) egyéni megrendelésre készítették.

(Technikáját lásd. a következő szakirodalomban: Ádám Ágnes: A XV–XVI. század fametszetes térképek készítése, jellegzetessége, technikai problémái. Dolgozat. ELTE BTK. Könyvmuzeológia szak. 1995.)

Fontos és egyértelmű tájékoztatást adnak a címerszalagban kalligrafikusan leírt nevek; GRAFF.NICLAS PALFI, LEONORA PALFI és a közlés, miszerint a csomagban „Schreib*Papier”, azaz írópapír található. A „Palfi” illetve Pálffy család tekintélyes történelmi múlttal bír, utóda a

kihalt Hederváry nemzetség Kont nevű ágának, amelynek eredetét vissza lehet vezetni egészen Géza fejedelem koráig. Géza fejedelem a külföldről érkező Hederik nemzetséget fogadta, érdemeiket elismervén területeket adományozott számukra. A Hedriky nemzetség virágzásnak indult és különféle családokra oszlott szét: Hederváry, Both vagy Poth, Vialkay Toth, stb. amelyek közül több kihalt. Bizonyított, hogy a „Pálffy ház” a hedervári Konth (Kont Pál) családból vette származását, és innentől lépésről lépésre levezethető az eredetük. A Pálffy utódok a mai napig is büszkén viselik nevüket. A családban több Miklós keresztnevű is szerepelt, hogy melyikükről van szó? – annak beazonosításában a megadott női név segített, valamint az, hogy a Pálffyaknak hol voltak birtokaik. Az egyik címerhármashalmon lévő fél kerékből kiemelkedő ágaskodó szarvast mutat. Ez házasság révén került a Pálffyak címerébe. III. Pálffy Pál nőül vette Erdődi Bakócz Balázs lányát, aki Bakócz Tamás esztergomi primás unokahúga volt. Így lett a Pálffyak előneve Erdődi, és közös a címerük, amelynek ábráját vízjegyként is hasz-

2. kép. A helyreállított rizsmacímke

nálták. Pálffy Péternek Dersffy Zsófiától nyolc gyermeke született és az ötödik gyermekét hívták II. Miklósnak, aki 1552-ben született, tanult ember volt, több nyelven beszélt és 1580-ban Pozsony vármegye főispánja és a vár főkapitánya lett, majd később Komárom, Érsekújvár és a Dunán inneni Magyarország főkapitányává nevezték ki. Érdemei elismeréseként Rudolf király neki adományozza Vöröskő várát. Vöröskő várát és uradalmát a Fugger testvérek szerezték meg 1535-ben Thurzó Elektől. 1583-ban Pálffy Miklós elvette feleségül Fugger Máriát, megváltva a várát és megerősítvén ezzel társadalmi helyzetét is. A vár véglegesen, 1592-ben lett az övé, a már említett király beleegyező adományaként. 1598-ban Pálffy Miklós visszavette a törököktől Győr várát, így megörököltette a nevé a magyar történelemben. Érdemeiért Rudolf király örökös joggal ruházta föl, többek között Pozsony várával és azon megyei birtokokkal, valamint Bazin várával és uradalmakkal. Ezen kívül Pálffy Miklóst és a leszármazottjait (fiai: Márk «gyermekként meghalt», István, János, Pál és Miklós) grófi rangra emelte. A rizsmacímke címerszalagja jelzi a grófi rangot. Pálffy II. Miklós 1600. április 23-án Vöröskő várában halt meg, vagyonát fiai; István és János örökölték.

1619-ben. István részét halála után III. Miklós kapta. Vajon az ő neve szerepel a szalagon? Nem valószínű, mivel 22 éves korában meghalt (1621) és nem kapcsolható össze a „LEONORA” névvel. Pálffy II. Miklós fiának II. Istvánnak a felesége volt gróf Puchhaim Éva-Zsuzsanna. Nekik születtek Miklós (IV.) és Mária nevű gyermekeik.

Pálffy IV. Miklós egyetemi tanulmányait Nagyszombatban, Bécsben, és Ingolstadtban végezte. Számátalan cím birtokosa volt; arany-sarkantyús vitéz, Pozsony vármegye örökös főispánja, a magyar Szent Korona őre. Harcolt a törökök ellen is, de volt jeruzsálemi lovag is. Pozsonyban halt meg 1679. augusztus 12-én. Felesége volt 1649-től gróf Harrach Mária Eleonora (gróf Harrach Károly Lénárd és herceg Eggenberg Mária Francziska leánya). *(Nagy Iván könyvében részletes geneológiai ismertetést ad a Pálffy családról.)*

Valószínűleg e házaspár neve szerepel a címerszalagban, mint vár- és papírmalom-

tulajdonosok. A másik címerpajzs pedig a szintén neves, régi eredetű Harrach családot mutatja. Mivel a Pálffy család tulajdonában több vár is volt; Bazin, Borostyánkő, Detrekő, Pozsony, Vöröskő stb. *(Csorba Csaba: Legendás váraink. [1999.]),* ezért fotók, rajzok alapján azonosítottam be a helyszínt. A fametszeten Vöröskő vára látható. A várban papírmalom működött, az alapítás évének 1675 van feltüntetve *(Bogdán István: A magyarországi papíripar története (1530–1900), Akadémiai Kiadó, Budapest 1963. 208. o.)*. A malomtulajdonos szakemberrel üzemeltette a malmát és nagyon megbecsülte őket. A 16.–17. században magyar földön még nagyon kevés volt a papírkészítő mester. Sokszor távolabbi területekről, külföldről kellett ide csábítani, házassítással marasztalásra bírni őket, vagy bérleti szerződést kötni velük, akár az örökösök életére, javára. A metszeten látható M. H. valószínűleg a papírkészítő vagy bérlő nevének kezdőbetűi lehetnek, még nem sikerült felfedni kilitét. A 17. századi papírgyártás története nagyon hiányos; ez köszönhető az akkori háborús, zűrzavaros időszaknak.

Cseszte falu (szlovákul Castá, németül Schatmansdorf) a mai Szlovákiában a Pozsonyi kerület Bazini járásában található, Nagyszombattól 20 km-re fekszik északnyugatra. Határában a 340 m magas hegyen áll Vöröskő (Cervený Kamen) vára (Pila községen át lehet feljutni hozzá.). A vár eredeti, korai neve „Oldruh volt, középkori német neve pedig Biberstein vagy Bilbersburg. *(A vár 1944-ig a Pálffyak tulajdona volt. Látogatható, értékes fegyver-, műkincs- és éremgyűjtemény van benne, a lakosztályok berendezése eredeti. Megtekinthető a mesterséges barlang-, illetve a háromemeletnyi kazamatarendszer is.)*

A kutatásaim során megbizonyosodhattam arról, hogy a talált metszet egy eddig még ismeretlen, nyilvánosságra nem került ábrázolása a várnak.*

Restaurálás: a töredékek összeillesztése után a hiányok pótlása kézi papíröntéssel (cellulózrostokból álló péppel) történt.

*Köszönettel tartozom a Régi Nyomatvány Tár vezetőjének W. Salgó Ágnesnek és munkatársának Velencei Katalinnak, hogy támogattak a lelet közreadásában.